

УДК: 657.1

Пўлатов Худойберди Ўктамович

Бухгалтерия ҳисоби ва аудит кафедраси ассистенти

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти

**ТУРЛИ ФАОЛИЯТ БИЛАН ШУҒУЛЛАНУВЧИ КОРХОНАЛАРДА
ТОВАР АЙЛАНМАСИ ҲИСОБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
ЙЎНАЛИШЛАРИ**

Аннотация: мақолада савдо корхоналарида товар айланмаларининг бухгалтерия ҳисоби ташкил этиш механизми ҳамда замон талаблари асосида уни такомиллаштириш йуллари кўрсатилган.

Калит сўзлар: товар-пул муносабатлари, товар айланмаси, чакана савдо, савдо корхонаси.

Pulatov Xudoyberdi Uktamovich

Assistant of the Department of Accounting and Auditing

Samarkand Institute of Economics and Service

**DIRECTIONS TO IMPROVE TURNOVER ACCOUNTING IN
ENTERPRISES OF DIFFERENT ACTIVITIES**

Abstract: The article shows the mechanism of accounting and audit of trade operations in trading companies and the ways of its improvement based on the modern requirements

Key words: monetary relations, turnover, retail, trading company.

Республикада қабул қилинган «2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегияси»га мувофиқ бўйича барча тармоқ ва соҳаларда туб ўзгаришлар юз бермоқда. Ушбу ўзгаришлар бевосита хизмат кўрсатиш

соҳасига, унинг барча тармоқларига ҳам тегишли, чунончи савдога ҳам даҳлдордир.

Корхоналарда товарларни улгуржи савдосининг иқтисодиётда тутган ўрни шундаки, у орқали мамлакатимизда ҳамда хорижий мамлакатларда яратилаётган товар-моддий бойликлар йирик партияларда ички ва ташқи бозорларга етказилади, шу асосда корхоналар ва аҳолининг товарларга бўлган истеъмол талаблари қондирилади. Улгуржи савдо ҳажмига қараб, мамлакат экспорти ва импорти кўрсаткичлари баҳоланади. Ушбу соҳанинг мамлакатимиз корхоналарини инвестициялар сифатида киритилаётган энг замонавий меҳнат воситалари ҳамда меҳнат предметлари билан таъминлашдаги роли борган сари ошиб бормоқда.

Бази бир статистик маълумотларга тўхталадиган бўлсак, Республика бўйича 2020 йилнинг январь-март ойларида чакана савдо товар айланмаси 40,1 трлн сўмни ташкил этиб, 2019 йил январь-март ойларида нисбатан 3,8 фоизга ўсди. Давстатқўм хабарига кўра, йирик корхоналарнинг товар айланмаси 6,02 трлн сўмни, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг товар айланмаси 34,1 трлн сўмни, шундан уюлмаган савдо товар айланмаси 3,3 трлн сўмни ташкил этди. Республика чакана савдо товар айланмасида энг юқори улуш Тошкент шаҳрида (21,9 фоиз улуш билан 8,7 трлн. сўмни ташкил этди).

Республика чакана савдо товар айланмасида деярли барча вилоятларда ўсиш суръатлари кузатилиб, асосан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари ҳиссасига (85,0 фоиз) тўғри келди. Йирик корхоналар савдо айланмаси улушида, корхоналар улгуржи савдога ўтиб кетаётганлиги сабабли, ўтган ойга нисбатан кескин камайиш кузатилди (15,0 фоиз).

Республика бўйича 2020 йилнинг январь-март ойларида улгуржи савдо товар айланмаси 19,3 трлн сўмни ташкил этиб, 2019 йил январь-март ойларида нисбатан 0,5 фоизга ўсди. Шу жумладан, йирик корхоналарнинг товар айланмаси 4,9 трлн сўмни (ўсиш суръати 1,1 фоиз), кичик бизнес субъектларининг товар айланмаси 14,3 трлн сўмни (ўсиш суръати 0,3 фоиз),

шундан микрофирмалар савдо товар айланмаси 6,8 трлн сўмни (ўзгариш суръати 9,3 фоиз) ва кичик корхоналар савдо товар айланмаси 7,4 трлн сўмни (ўсиш суръати 1,1 фоиз) ташкил этди.

Улгуржи савдо товар айланмасида юқори ўсиш суръатларига эга йирик корхоналар Тошкент (94,4 фоиз) шаҳрида ва Андижон (29,3 фоиз), Сурхондарё вилоятларида (15,0 фоиз) кузатилди. Улгуржи товар айланмасида ўсиш суръатлари Тошкент (9,4 фоиз) шаҳрида ва Андижон (8,0 фоиз), Сурхондарё (5,3 фоиз) вилоятларида қайд этилди.

Улгуржи савдо товар айланмасида энг юқори ҳажм кичик бизнес субъектларига тўғри келиб, мазкур ҳажм 2020 йил январь-март ойлари якунига кўра, 19,3 трлн сўмни ташкил этиб, 2019 йил январь-март ойларига нисбатан 0,5 фоизга ўсган. Жами улгуржи савдо товар айланмасидаги улуши эса 74,2 фоизни ташкил этди [1].

Корхонанинг айланмаси у айланма ёки ялпи даромад деб ҳам аталади, Корхона ўз маҳсулотини сотгандан кейин олган маблағлар миқдорини англатади. Бирорта ҳам молиявий ҳисобот айланма ёки сотишдан тушадиган даромадни аниқламай туриб амалга оширилмайди. Иқтисодчилар айирбошлашни корхонанинг муваффақиятининг асосий кўрсаткичларидан бири деб аташади, чунки бу корхона самарадорлиги билан бевосита боғлиқдир. Товар айирбошлаш йилига, ойига ёки мавсумига ҳисобланади. Замонавий бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботида жуда катта таъсир, нақд ва нақдсиз шаклда амалга ошириладиган йиллик оборот турлари мавжуд[2].

Ҳозирги кунда корхонанинг айланмаси нафақат нақд пул, балки асосан нақд пулсиз ҳисоб-китоблардир. Бундай ўтказмалар тўғридан-тўғри бир ҳисобварақдан иккинчисига ўтади ва кассалар орқали нақд пул билан ҳисоб-китоб қилишда бир қатор афзалликларга эга[3]. Давлат назорати органларининг тартибга солиш функцияларини амалга ошириш учун корхоналар кўшимча чоралар кўриши шарт эмас, улар ижтимоий харажатларни камайтиради. Айланмани ҳисоблашнинг бешта қоидалари куйидагилар ҳисобланади:

Биринчидан. Рақобатчилар статистикасидан фойдаланинг. Агар корхона биринчи йил давомида ишлаётган бўлса ва таққослаш учун ҳеч нарса йўқ бўлса, тахминий даражасини аниқлаш учун рақобатчиларнинг ҳисоботларидан фойдаланиш тавсия этилади.

Иккинчидан. Инфляцияни билиб олинг. Ваколатли иқтисодчи ҳар доим пул айланмасини ҳисоб-китобни инфляция кўрсаткичлари билан, бозорда валюта қанча қадрсизланган ёки кучайганлиги билан таққослайди.

Учинчидан. Тузатиш омили келажакни ҳисоблашда тузатиш коэффициентидан фойдаланинг. Айтайлик, йиллик оборотнинг ўсишига эришиш режалаштирилган бўлса, унда коэффициент нолдан юқори бўлиши керак. Шу билан бирга, оборот даражасини ошириш учун ишлатилиши мумкин бўлган усулларни аниқлаш муҳимдир

Туртинчидан. Кўтарилиш ва тушишларни ҳисобга олинг. Ҳар бир савдо йили энг юқори фаоллик ва пасайиш даврларини ўз ичига олади. Улар умумий бўлиши мумкин, масалан, таътил пайтида фаолиятнинг пасайиши ёки профилли - ўқув йили бошланиши арафасида харид қобилятининг ўсиши. корхонанинг кутилаётган айланмаси шунчаки 12 ой давомида даромадни тақсимлаш ва ҳамма учун мумкин бўлган кўрсаткичларни таҳлил қилмасдан тўғри ҳисоблаб чиқилиши мумкин эмас.

Бешинчидан. Йиллик даромад айланмасининг қийматини билиш учун сиз катта ҳажмдаги маълумотларни қайта ишлашингиз, ҳисоб-китобдаги барча операциялар учун нақдсиз ва касса операцияларини киритишингиз керак. Бошқача қилиб айтганда, балансга таъсир қилувчи барча операциялар кўзда тутилиши керак. Иқтисодчиларнинг иши глобалдир, аммо натижалар корхонанинг ҳисобот давридаги ютуқларини объектив равишда баҳолаш имконини беради.

Хулоса қилиб айтамикки "даромад" ва "айланма" тушунчалари умуман бир хилдир. Бундан ташқари, кўпинча "айланма" корхонанинг нақд пулсиз айланишини, яъни сотилган товарлар, ишлар ва хизматлар учун жорий ҳисоб рақамига пул тушумини англатади.

Қандай бўлмасин, даромад ҳам, айланма ҳам "ялпи" хусусиятлар бўлиб, улар корхона харажатларини ҳисобга олмайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. <https://kun.uz/18441751>
2. Shirinov U. The ways of accounting over telephone communication services in the existence of billing systems //TRANS Asian Journal of Marketing & Management Research (TAJMMR). – 2017. – Т. 6. – №. 2and3. – С. 23-31.
3. Ширинов У. А. и др. Телефон хизматларидан олинадиган даромадлар ҳисобини такомиллаштириш //Интернаука. – 2019. – №. 2-2. – С. 83-85.
4. Уразов К.Б. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида бухгалтерия ҳисобининг назарий ва методологик муаммолари. Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация, 2006, 169-170 б.